

dr. sc. Vida Barac-Grum
Nalješkovićeve 37, HR-10000 Zagreb

PJESNIČKI JEZIK ZLATICE BALAS – DIJALEKTOLOŠKA CRTICA O GRIŽANSKOME GOVORU

Rad je svojevrsna autoričina zahvala dugogodišnjem kolegi i voditelju projekta dr. sc. Miji Lončariću. S obzirom na to da sam se dijalektologijom bavila više od 40 godina, opažam ubrzane jezične promjene koje zahvaćaju hrvatske mjesne govore. Književni tekstovi nerijetko postaju spomenici koji čuvaju starije jezično stanje. U radu se na temelju zbirka Zlatice Balas govori o čakavštini grižanskoga kraja. Dvije zbirke te autorice vrijedan su prinos očuvanju govora. Osobito su vrijedni leksički i naglasni podatci koji se nalaze u zbirkama.

Uvod

Govor Grižana pripada primorskom poddijalektu ikavsko-ekavskoga odnosno srednjočakavskoga dijalekta. Taj poddijalekt obuhvaća područje »*na primorskom obalnom i kopnenom pojasu*: vinodolske govore od Povila do Jadrana i od Ledenica do Drivenika, govor Kraljevice i Bakarca, govore na potezu od Šmrke do Križišća preko Hreljina do Benkovca Fužinskog, govore duž lijevog toka Rječine i na Grobničkom polju, govore primorskog tipa u delničkoj općini, i govore *na sjeveru i istoku otoka Krka*.« (Lukežić 1990: 106)

Govor Grižana je starosjedilački i u svojim istraživanjima toga govora I. Lukežić je zabilježila sljedeće fonološko-naglasne karakteristike: samoglasnički inventar od pet samoglasnika; čuvanje fonološke vrijednosti akuta, dakle troak-

cenatski sustav, čuvanje prednaglasne i zanaglasne duljine¹, staro duljenje kratkoga samoglasnika pod akcentom te izvan akcenta u slogu zatvorenom sonantom, neocirkumfleks kao rezultat morfološko-kategorijalne metatonije u prezentu; *vъ > *v/va*, čuvanje fonema *ĭ*, postojanje fonema *ĩ*, čuvanje dočetnoga *l* u gl. pridj. rad. te na kraju imenica i pridjeva te na granici sloga.

Razrada

1. Činjenica je da hrvatski dijalekti pomalo nestaju. Tako, što je moje novije istraživanje pokazalo, govornici grada Klanjca u Hrvatskom zagorju govore jednom kajkavskom *koine*. Osim u pojedinaca starije generacije, koji posve svjesno čuvaju svoj govor, svi stanovnici vinodolskoga kraja ne govore svojim starim čakavskim idiomom, jer su taj kraj naselili govornici drugih hrvatskih narječja, koji tamo imaju kuće za odmor. Pod utjecajem doseljenika, ali ponajprije pod utjecajem obrazovanja i sredstava javnoga priopćivanja mjesni se govori mijenjaju i polako gube ostatke “starine”.

Važnost očuvanja jezične raznolikosti prepoznata je na svjetskoj razini te je i UNESCO potaknuo zaštitu odnosno očuvanje malih jezika, pojedinačnih mjesnih govora u našem slučaju. Republika je Hrvatska na Listu zaštićenih nematerijalnih kulturnih dobara uvrstila i *Grobničku čakavštinu* koje je akcentuacija »u cjelini gledano, vrlo arhaična, bez inovacija, osim u slučaju gubljenja akuta na ultimima« (Lisac 2009: 105). Takvu tipu govora, onih u kojima se akut javlja izvan ultime, pripada i govor Grižana.

Kako čuvati govor, može li se on zaštititi, pitanje je kojim se bave jezikoslovci, kulturni antropolozi i etnolozi. Svjesni smo da se govor ne može štititi kao građevina ili arheološko nalazište. Govor se čuva govorenjem, pisanjem rječnika i gramatike dotičnoga mjesnog govora te književnim stvaralaštvom izvornih govornika toga mjesnog govora.

2. Zato je velika sreća da je Zlatica Balas iz Grižana (središta vinodolskoga kraja) svoje pjesme napisala na starom grižanskom idiomu, pa se taj idiom ipak još sačuvao u njezinoj pisanoj riječi. U dvjema knjigama svojih pjesama ona je sačuvala stari grižanski, srednjočakavski govor. Samo kao primjer govora donosim jednu njezinu pjesmu:

---

¹ »Stara je distribucija nenaglašanih duljina u prednaglasnoj i zanaglasnoj poziciji sačuvana u govorima Jadranova, Kamenjaka, Ledenica, Novog Vinodolskog, Povila, Šmrike, Drivenika, **Grižana** (istaknula V. B. G.), Grobnika, Križišća, Triblja, Dobrinja, Dramlja, Gostinjska, Omišlja, Polja i Selaca.« (Lukežić 1990: 106).

*Sāka nāša rīč
vēže lūdi i krāj
fundamènt je žītkà
Od nīgda i sād.
Divānec po nāšu
kò da fārbaš slīku
slāžeš līpo z līpin
čūvaš svōj zajīk.*

*Vrīdnò ga je pàzit
māzīt i štimāt
jer š nīn su divānēli
nāši drāgi lūdi
otāc i māt.*

3. Već i sam rječnik tih pjesama pokazuje njihovu dijalektološku geografsku određenost: *divānec*, *zajīk*, *māt*, *vāvīk*, *va grād*, *āncī kārte* ‘razglednice’, *malenīca* ‘mlin’, *balatūra* ‘terasa’, *bokò* ‘buket’, *butīga* ‘trgovina’, *banāt* ‘namakati, kupati’, *māca* ‘mrlja’, *blāgo* ‘stoka’, *filār* ‘fenjer’, *fāntīne* ‘dečki’, *fān* ‘mnogo’, *gāce* ‘hlače’, *gnāle* ‘tjerale’.

4. U slučaju o kojem ovdje govorim radi se o pisanoj riječi – dakle ne o govornom aktu – ali su u toj pisanoj riječi sačuvane sve stare govorne osobitosti, u prvom redu mislim na leksik.

U konsonantizmu se, što je očito iz ovih pjesama, čuva još razlika između *č* i *ć*, a to pokazuju primjeri pojedinih riječi: *č* se čuva u primjerima *čā* ‘što’, *čēpmul* ‘čučnuo’, *črknjica* ‘signal, oznaka’, *črīpi* ‘dijelovi razbijenog posuđa’, *čvrk* ‘dječja vika, cika’; *ć* se očituje u primjerima kao: *ćā* (*xōdi ćā*), *ćēs* ‘hoćeš’, *ćapāne* ‘hvatanje’. Ali, kako se radi o pisanoj riječi, ne možemo reći ništa o realizaciji tih fonema. Izgovara li se *ć* kao [t] ili kao [ć]. Jednaka je situacija i s utvrđivanjem izgovora sonanta *ń*, izgovara li se [nj] ili [ń]. Oslanjajući se na dosadašnja terenska istraživanja (Lukežić) zaključujem da je *ń* još sačuvano. Vlastitim sam istraživanjima otkrila na kajkavskom terenu (Klanjec) da obično stariji govornici bolje čuvaju glavninu jezičnih crta svojega govora. U recentnoj se literaturi pokazuje da i mladi njeguju svoj mjesni govor kao bitno obilježje lokalnoga identiteta iako se utjecaju standardnoga jezika ne mogu oduprijeti. Tako se u ovim pjesmama, uz ikavske i ekavske zamjene staroga jata, može

naći i poneka jekavska zamjena. U jednoj se od pjesama javlja odnos $\check{e} > je$: *Kàmo vèće srìće od sèga togà nègo osjètit dāšàk mōra*, no to je riječ primljena obrazovanjem i/ili sredstvima javnoga priopćivanja, dakle, to je utjecaj standardnoga jezika u kojem je taj glagol nov i istiskuje stariji *oćutjeti*.

5. Govor Grižana, o kojem ovdje govorim, naglašavam to još jednom, opisujem na osnovi pisane riječi Zlatice Balas, pripada klasičnim čakavskim govorima. Akcentuacija je starija čakavska s tri naglasaka pa u tom pogledu u ovim pjesmama nema izuzetka: " , ^ , ~ , što pokazuje da je akcenatski sustav stariji čakavski; uz ta tri akcenta postoji još i akcenatska dužina, ¯ , koja može biti prednaglasna i zanaglasna: *otàc, māt, čûvāš, lûdi; slāžeš, lipo; divānèli, vāvîk*; sačuvana je i oksitoneza na posljednjem slogu: *divānù*. Čuva se i staro mjesto akcenta: *glavešîna, divôjka, lîpin* I jd., *grâd*, a da govor pripada starijim akcenatskim sustavima potvrđuje zamjena akuta dugosilaznim naglaskom u zadnjem slogu, npr. *divân* ‘razgovor’, *poludêl*.

6. Iz literature je poznato da grižanski govor, kao dio vinodolskih govora, pripada srednjočakavskom dijalektu čakavskoga narječja, dakle, onom dijalektu kojem je bitno obilježje ikavsko-ekavski refleks jata. Koji će biti refleks jata ovisi o njegovu fonološkom okruženju: jat je ekavski pred dentalnim suglasnicima *d, t, s, z, r, l, n* za kojima slijede neprednji samoglasnici (*a, o, u*) ili ništa. U ostalim je fonološkim situacijama jat ikavski. Zakon je to koji su u prvoj polovini 20. stoljeća neovisno otkrila dvojica znanstvenika: Karl H. Meyer i Luka Jakubinskij. Prvi je istraživao krčke govore, a drugi je proučavao jezičnu građu govora Novoga Vinodolskog.

Ono što je utvrđeno dijalektološkim terenskim istraživanjem, potvrđuje se i u pjesničkom jeziku Zlatice Balas:

a) $\check{e} > e$ *dêlalo, cvêt, dèlo, poludêl*

b) $\check{e} > i$ *dičîna* ‘djeca’, *divôjčîca, drîvo, čovîk, grîx, smîx*

7. Pjesničke zbirke Zlatice Balas pokazuju da grižanski samoglasnički sustav ima pet dugih i pet kratkih samoglasnika:

$\bar{i}$		$\bar{u}$		i		u
	$\bar{e}$		$\bar{o}$		e	o
		$\bar{a}$			a	

upravo onaj sustav koji je Iva Lukežić utvrdila svojim terenskim istraživanjima (Lukežić 1990).

8. Primjeri su sljedeći:

Dugi silabemi:

ī rīč, prīde, līpo, vrīdnō

ē vēže, kušimēnice ‘jastučnice’, *mīsēc*

ā blāgo, kabāl, dāl, bāli, ancī kārta

ō pōč ‘pošto’, *pōc* ‘otići’, *smōn* ‘svježa svinjska slanina’

ū ūž ‘uza’, *sūšan* ‘suh lišće na zemlji’, *stúp* ‘stepenice’, *štūjū*

ī grādā, oprñīla

Kratki silabemi:

i šćapīć, tekli, zapisīvali, vīšće ‘vještice’

e ščeto ‘očito’, *Crkvēnica, dešpēte* ‘zafrikavaju, ne slušaju’

a tahn ‘mnogo’, *dirākvūn* ‘bodljikavom žicom’, *gāće* ‘hlače’, *gnāle* ‘tjerale’

o fōša ‘odvodni kamen’, *glōba* ‘kazna’, *dōbil, hodīt* ‘pješačiti, hodati’

u šūnūlo ‘stisnulo’, *pūno, mūštrica* ‘uzorak’, *dūga* ‘1. daska za bačvu 2. dugovanje 3. duga na nebu’

r škītō, křv.

9. Distribucija je samoglasnika slobodna, što znači da se svaki samoglasnički fonem može javiti u svim položajima u riječi.

10. Suglasnički se inventar sastoji od sonanata i šumnika. Među šumnicima se ne javljaju suglasnici *ž* i *ž*. Može se utvrditi da se na osnovi ovih pjesama suglasnički inventar sastoji od sljedećih suglasnika:

Sonanti			Šumnici		
<i>v</i>		<i>m</i>	<i>p</i>	<i>b</i>	<i>t</i>
	<i>l</i>	<i>r n</i>	<i>ť</i>	<i>d</i>	
<i>j</i>	<i>í</i>	<i>ń</i>	<i>c</i>	<i>s</i>	<i>z</i>
			<i>č</i>	<i>š</i>	<i>ž</i>
			<i>k</i>	<i>g</i>	<i>x</i>

11. Svi suglasnici mogu se javljati u svim položajima u riječi, početnom, dočetnom i središnjem.

Za razliku od grižanskoga govora, istom poddijalektu srednjočakavskoga dijalekta pripadaju i govori Sljemena i Slavice u kojima dolazi do sustavnoga obezvučenja zvučnih konsonanata u dočetnom položaju (Lukežić 1990).

Ipak, tipično je za ove čakavske govore da se suglasnički skupovi pojednostavnjuju. Među suglasničkim skupinama izdvaja se skupina *pt* u kojoj prvi šumnik ispada pa se skupina pojednostavnjuje: *xrteñãča* ‘hrptenjača’, ili da ilustriram početkom jedne pjesme »*Čovik bez xrteñãče*«.

Prema istraživanjima I. Lukežić iz tablice 2. *Jezične značajke u ikavsko-ekavskim govorima* (Lukežić 1990) čitamo da se zamjenica *vъъъ, *vъsi u Grižanama razvila u oblik *vas*, *si*. U pjesmama Zlatice Balas nalazimo *sãki* ‘svaki’, *sakidãñē* ‘svakodnevno’, *sãkako*.

12. Iz distribucije suglasnika valja izdvojiti i pojavu da se *m* ne javlja na kraju promjenjivih riječi, već se namjesto njega javlja *n*: *slãžeš lipo z lipin*; i drugi primjeri pokazuju stare čakavske osobitosti: *sřce ko da se smehčãlo*; *mõrda i nĩ* ‘možda i nije’.

Zaključak

U trenutku kada se zbog globalizacijskih tendencija svakodnevno mijenjaju kulturne i jezične karte svijeta nemoguće je ne zamisliti se nad hrvatskom jezičnom raznolikošću. Vrijednost je svakoga mjesnog govora neupitna i temeljita terenska istraživanja put su k njihovu očuvanju. Govor se, naravno, čuva govorenjem, a mjesni govor kao oruđe književnoga stvaralaštva vrijedan je podatak dijalektolozima, ali i etnologima i kulturnim antropolozima jer takva djela bilježe i način života, običaje, odnose u zajednici.

U ovom sam se radu osvrnula na dvije zbirke poezije Zlatice Balas u kojima je sačuvan grižanski govor onakav kakav je (bio) u trenutku nastanka samih zbirka. Mojim se analizama pokazalo da on odgovara podacima dobivenim terenskim istraživanjima Ive Lukežić provedenim prije tridesetak godina. Vjerujem da će taj govor za 20, 30, 50 godina biti (znatno) promijenjen te sam ovim radom željela pokazati da su književna djela pisana na mjesnom govoru vrijedan podatak budućim istraživačima, ali i spomenik dotičnomu govoru.

Na koncu, kao dijalektologinja, zahvaljujem Zlatici Balas što je u svojim pjesmama očuvala grižanski govor, a dr. sc. Miji Lončariću na znanstvenoj suradnji, dijalektološkoj lucidnosti i iskrenom prijateljstvu.

Literatura:

- BALAS, ZLATICA 1998. *Zlato i smih*. Rijeka: Adamić.
- BALAS, ZLATICA 2007. *Perlice od žitka*. Rijeka: Adamić.
- BARAC-GRUM, VIDA 1991. Prozodijsko-fonološka usporedba vinodolskog Kamenjaka sa senjskim govorom. *Senjski zbornik*, 18, 5–14.
- BARAC-GRUM, VIDA 1993. *Čakavsko-kajkavski govorni kontakt u Gorskom kotaru*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka
- BARAC-GRUM, VIDA 1997. Čakavci između Senja i Karlovca u kontaktnim situacijama. HDZ, 10.
- LISAC, JOSIP 2009. *Hrvatska dijalektologija 2. Čakavsko narječje*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- LONČARIĆ, MIJO (ur.) 1998. *Hrvatski jezik*. Opole.
- LUKEŽIĆ, IVA 1990. *Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
- MARETIĆ, TOMO 1924. – 1927. Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, dio IX (ondje – Plančić), Zagreb: JAZU.
- VRANIĆ, SILVANA (ur.) 2007. *U službi jezika*. Zbornik u čast Ivi Lukežić. Rijeka.

The poetic language of Zlatica Balas – dialectological notes on the local dialect of Grižane

Abstract

This paper discusses the local dialect of Grižane on the basis of two books of poetry by Zlatica Balas. Vowels, consonants and prosodic features are analyzed. Literary work written on local dialects are monuments to these local dialects, and serve as sources of information for future research since media and education cause local dialects to change very quickly.

Ključne riječi: Zlatica Balas, Grižane, čakavština, ikavsko-ekavski dijalekt

Key words: Zlatica Balas, Grižane, čakavian, ikavian-ekavian dialect

